

Adrian Rezeanu

TOPONIMIE URBANĂ. TERMINOLOGIE VICONIMICĂ

1. Ansamblul urbanonimic cuprinde o serie de segmente, variabile în funcție de dezvoltarea culturală și economică a unității administrativ-teritoriale, între care denumirile căilor de circulație formează un corpus în evoluție permanentă și care va condiționa denominativ, prioritar de cele mai multe ori, celelalte formule de desemnare urbană.

Cele mai multe dintre denumirile căilor de circulație depășesc etapele din istoria urbană în care au fost create și, în perioade de tranziție, asigură o anumită stabilitate și coerență în sistemul denominativ urban. Alt grup de denumiri caracterizează numai o epocă, în speță cea care le-a creat, și dispar odată cu ea.

Denumirile căilor de circulație urbană ca și toate celelalte toponime urbane, încadrate într-un sistem, le-am individualizat prin termenul general **urbanonim**, creat după modelul altor compuși ai domeniului, precum *toponim* ori *hidronim*, împrumutați din franceză.

De-a lungul timpului, termenul a fost adoptat și s-a încetățenit în literatura de specialitate ca termen valabil pentru toate repererele urbane, perimate sau în evoluție, în structuri simple sau în scheme derivative¹.

2. Individualizarea numelor căilor de circulație în ansamblul urbanonimiei a fost cu atât mai necesară cu cât acestea constituie scheletul formativ în jurul căruia se assemblează toate repererele, microrerele, secvențele și „lanțurile derivative” din spațiul urban în toate perioadele istorico-administrative. În ultimele studii de specialitate², am propus termenul **viconim**, creat la fel ca *urbanonim*, având însă ca element distinctiv nu un adjectiv, la origine lat. *urbanus*, ci un substantiv: lat. *vicus*, ca formație lexicală obținută prin contaminare semantică livrescă.

3. În urbanonimie, toponimul apare, de cele mai multe ori, ca o structură compusă, în care intră un termen generic, ca purtător al sensului unei „ipostaze”³ și

¹ Vezi Mihai Petre, *Introducere în toponimie urbană românească*, Deva, 2001, p. 52, 53; Irina Stănculescu, *Apariția și evoluția denumirilor de străzi din București*, în București. Materiale de istorie și muzeografie, XIV, 2000, p. 144–145.

² Vezi Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană. Burgul medieval transilvan*, în LR, LVI, 2007, nr. 4; idem, *Toponimie urbană. Formule de desemnare urbanonimică*, în LR, LVII, 2008, nr. 1.

³ Prin „ipostază” urbanonimică într-un „lanț derivativ” înțelegem asocierea toponimului primar, de fiecare dată cu un alt denotat, evidențiat prin termenul generic. În acest context, termenul generic reprezintă noua realitate care marchează o „ipostază” concretă, situată în vecinătățile imediate sau depărtate față de denotatul inițial.

secvența fixă, adică toponimul primar, care glisează din aproape în aproape, în cadrul unei „lanț derivativ”⁴ și care, treptat, pierde semnificația sa primară.

Prezența termenului generic în structurile urbanonimice compuse este prioritar obligatorie atunci când, într-un „lanț derivativ” amplu, „ipostazele” urbanonimice trebuie identificate prin raportare la realitatea denotatului marcat, de fiecare dată, printr-un alt element lexical generic.

Există și situații când termenul generic (clasă de cuvinte care desemnează categorii de denotate toponimice de același fel) este omis din comunicare. Aceste posibilități de exprimare toponimică, ce-i drept reduse ca număr, sunt valabile în situația în care urbanonimul nu este productiv „derivativ”, iar determinantul din structură preia întreaga informație topografică și toponimică:

– **Cafeneaua Fialkovski** (București, 1892–1893 D) → **Fialkovski, La Fialkovski; Cafeneaua Regală** (1880 BAC) → **La Regală**.

Alteori însă, compusul alcătuit din termenul generic și determinant formează o structură de monolit, însă neproductivă derivativ:

Restaurant Zur Schleuse (*Restaurant La Zăgaz*) (Lilienthal RFD, p. 248); **Pflegstraße** (*Strada Îngrijită*) (Donauworth, RFD, p. 86); **Wittener Straße** (*Strada în furtună*) (Bochum, RFD, p. 56); **Provinzialstraße** (*Strada de provincie*) (Bonn, RFD, p. 60)⁵.

4. Pentru faza de început a analizei structurilor viconimice în ansamblul lor, propunem analiza semantică și etimologică a câtorva termeni generici, caracteristici pentru desemnarea căilor de circulație urbane, precum și gruparea și distribuția lor pe categorii distincte de denotate.

Avem în vedere aici tipuri de căi de circulație, diferite topografic și de finalitate urbană dar și posibilitatea realizării unor asocieri lexico-semantică.

4.1. Este falsă compartimentarea termenilor generici viconimici potrivit unor etape distincte din istoria urbană și posibilă perimare a lor, concomitentă cu dispariția unor realități socio-culturale urbane. De exemplu, termenul *uliță* a penetrat suficiente etape din istoria urbană și a ajuns în dialogul oral citadin actual ca termen peiorativ, dar frecvent utilizat.

De asemenea, este eronată stabilirea unor etape din istoria urbană potrivit utilizării unora sau altora dintre termenii generici viconimici. Aceștia penetrează oricum epoca de formare și de utilizare maximă și apar cu frecvență, ce-i drept redusă, și în alte segmente denominative, dar cu circulație orală.

⁴ Prin „lanț derivativ urbanonimic” înțelegem înlănțuirea de „ipostaze” toponimice individualizate separat, prin termenul generic pe orizontală, în cadrul căreia se realizează transferuri de sens. Am asociat această înlănțuire cu noțiunea de „extensiune urbanonimică derivativă” – Vezi și Rezeanu Adrian, Modoran Filofteia, *Stratificarea în toponimia urbană*, în SCL, XLIX, 1998, nr. 1–2, p. 303–310; Ecaterina Mihăilă, *Extensiune toponimică derivativă*, în SCO, 2002, 7, p. 5–11.

⁵ Siglele folosite reprezintă următoarele fonduri arhivistice și publicații; **1892–1893 D = C.** Dellatre, *Planul orașului București*; **1880 BAC = C.** Bacalbașa, *Bucureștiul de altădată*, I; **RFD = Restaurantführer Deutschland**, 1999/2000, Neckarsulm.

Considerăm că termenul generic viconimic nu identifică epoci istorice urbane, de exemplu perioada arhaică urbană. Pentru o astfel de operație există particularități legate de modelele de desemnare, de structurile formative și de transferurile de nume și de sens, ca trăsături distinctive pentru urbanonomia diacronică.

Utilitatea imediată a termenului generic viconimic o reprezintă desemnarea denotatului, care este același ca realitate extralingvistică, depășind orice graniță istorică urbană⁶.

Există însă și situația când aceeași entitate topografică stradală, nemodificată arhitectural și nici din punctul de vedere al utilităților publice, a fost desemnată alternativ, când prin termenul generic **uliță**, când **stradă**, existând chiar posibilitatea unei sinonimii toponimice. Este vorba de traiectul comercial bucureștean **Lipscani**⁷. În acest sens, în secolul al XVII-lea s-a produs chiar și o secvențializare denominativă a traiectului unic stradal; între **Ulița Șelari** și **Hanul Zamfir**, secvența s-a numit **Strada Lipscani**, iar între **Smârdan** și **Șelari** era secvența numită **Ulița Marchitani**⁸.

4.2. Treptat, în urbanonomie se realizează la nivel viconimic o strictă specializare a termenilor generici, potrivit cu statutul urban și topografic al căii de circulație desemnate. Acest fapt i-a determinat pe analiștii esteticii urbane să opereze, pentru perioada contemporană, mutații la nivel semantic în sistemul denominativ urban.

Astfel, *drumul* din perioada rurală sau de tranziție a așezărilor umane se transformă în *bulevard* citadin, iar *drumul* cu finalitate în cetatea seniorială devine în oraș o *alee*, uneori miniaturală, raportată la un traiect urban restrâns. Semnificația de „cale triumfală”, ca drum al stăpânului feudal local s-a perimat, păstrându-se uneori doar aspectul vizual îngrijit „de *drum* de legătură”⁹.

Specializarea semantică a termenilor generici utilizați în compuşii viconimici a fost determinată și de compartimentarea spațiilor urbane, urmărind direcția radială de la centru spre graniță. Deși, la nivelul ansamblului structural urban, compartimentarea în spații centrale și de periferie este arbitrară, totuși acest proces secundat și de informația viconimică poate să aibă, chiar și parțial, caracterul de

⁶ Vezi în acest sens Mihai Petre, *op. cit.*, p. 67–68, care limitează, de pe poziții strict personale, circulația termenului generic viconimic numai la o anumită epocă, poziție care este interpretabilă.

⁷ Vezi D. Almaș, Panait I. Panait, *Curtea veche din București*, București, 1974, p. 106, 7 și urm.

⁸ George D. Florescu, *Din vechiul București – Biserici, Curți boierești și Hanuri între anii 1790–1791, după două planuri inedite de la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1935; F.B. Purcel, *Plan von der Haupt – und Residentstadt Bukurescht in der Grossen Wallachey*, 1791; Ferdinand Ernst, *Plan der Wallachischen Haupt – und Residentstadt Bucurest*, 1791.

⁹ Vezi Marin Simionescu-Râmniceanu, *Urbanism sau raționalizarea esteticii municipale*, București, 1937, p. 24.

normă de selectare. Astfel, secvența *șosea*, utilizată în spațiul toponimic urban ca termen generic într-o structură viconimică, de tipul *Șoseaua Giurgiului*, *Șoseaua Olteniței* (București, GHID 1969), plasează calea de circulație de la periferia urbană sau dintr-un punct stabilit prin tradiție ca fiind granița urbană, către un reper din exteriorul îndepărtat.

Stricta specializare semantică a termenilor generici este mult mai evidentă atunci când un traiect viconimic unic și amplu este secvențializat, iar desemnarea secvențelor este condiționată și de utilizarea strictă a termenului generic:

Calea Rahovei → *Șoseaua Alexandriei* (de la granița urbană spre un exterior îndepărtat);

Calea Șerban Vodă (până la reperul urban *Cimitirul Șerban Vodă*) → *Șoseaua Giurgiului* (București, GHID 1934), *Șoseaua Olteniței*;

Strada Stadionului → *Șoseaua Cristianului* (reperul din exteriorul îndepărtat) (Brașov, PL 1999);

Strada Lungă → *Calea Feldioarei* (reperul din exteriorul îndepărtat) (Brașov, PL 1999);

Strada Corneliu Coposu → *Calea Baciului* (traiect exterior urban și către un reper din exteriorul îndepărtat) (Cluj-Napoca, PL 1999);

Strada Cuza Vodă → *Calea* sau *Șoseaua Turzii* (Cluj-Napoca, PL 1999).

Specializarea semantică, uneori ambiguă, a termenului generic *șosea* din structurile viconimice din interiorul granițelor urbane, de exemplu, este clarificată de sensul toponimului fix din structură, care reprezintă un reper din exteriorul îndepărtat:

Șoseaua Alba Iulia (Sibiu, PL 2003), dispusă radial, din interiorul spațiului urban spre exteriorul îndepărtat;

Șoseaua sau *Calea Poplăcii* (cu traiect urban desemnat nemodificat, deși străbate repere locale importante – *Piața Tălmăciu*, *Piața Sadu* – individualizate însă arbitrar și cu destinație către un reper din exteriorul îndepărtat) (Sibiu, PL 2003); la fel *Calea Dumbrăvii* și *Calea Cisnădiei*.

Șoseaua sau *Calea Florești* (cu destinație exterioară urbană) (Cluj-Napoca, PL 1999).

Alteori însă, deși cu parcurs urban și direcționată către repere din exteriorul îndepărtat, totuși nici determinantul din compusul viconimic nu clarifică semantica termenului generic.

Șoseaua Mihai Viteazul (Sighișoara, PL 2002) este un exemplu tipic de nemotivație urbanonimică, deși reperul de direcție exterioară este **Rupea**.

5. Vom încerca în continuare ca, pe baza unor asocieri de termeni generici, dar potrivit și cu modificarea semantică specializată a acestora să realizăm în cadrul formulei de desemnare urbanonimică, pe de o parte, posibile căi de

penetrare a perioadelor din evoluția urbană, iar, pe de altă parte, eventuale similitudini între semantica primară a termenului generic și aceea din diferitele faze din evoluția sa în toponimie.

5.1. *Drum*, cu următoarele sensuri selectate din MDA:

„cale de comunicație de interes local care asigură legătura cu o cale de comunicație importantă, cu o localitate, cu o gară, cu un port” – MDA (4); „șosea de mare circulație, care leagă două localități principale” – MDA (5).

La aceste sensuri generale, adăugăm câteva sensuri specializate topografic și toponimic, selectate din cele înregistrate de *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*:

„cale și cu parcurs urban, individualizată vag topografic, parcursă de animale” – **Drumu Oii** (DTRM II 339);

„cale individualizată în linii generale, cu parcurs rural, urban și între localități, destinat transportului specializat de mărfuri” – **Drumu Peștelui** (DTRM II 342), **Drumu Sării** (DTRM II 348–349);

„cale cu traiect integral urban care urmărește o formațiune de teren, ca reper local” – **Drumu Piscului** – (DTRM II 343);

„cale cu traiect urban, care asigură legătura cu un reper local, care poate fi și un „toponim aparent” – **Drumu Beilicului** (DTRM II 312) (**Beilicul** poate reprezenta forma contrasă a urbanonimelor **Casele Beilicului, Grădinile Beilicului**).

Precizări în sfera semantică a termenului *drum* se realizează în structurile toponimice prin aportul secvenței toponimice fixe, corespunzătoare cu denotatul primar:

Drumul Tunelului (Bușteni, 1912 – DC 1495) cu traiect urban și cu destinație către exteriorul apropiat; în acest compus **Tunelul** este, ca toponim aparent, forma contrasă de la *Livedea Tunelului*; **Drumul Canalului** (Bușteni, 1885 – DC 1434), cu traiect urban; *Drumul Reginei* ← *Drumul Poiana Reginei* (Sinaia, 1940 – DC 1607 ter); *Drumul Șura Bușteni* (Bușteni, 1912 – DC 1495; 1922 – DC 1523), cu traiect urban spre exteriorul apropiat; *Drumul Stânei Regale* ← *Drumul Poiana Stânei Regale* (Poiana Țapului, 1900 – DC 1607 ter) cu traiect urban spre exteriorul îndepărtat.

5.1.2. *Drum* provine de la *vsl.* **drumŭ** cu sensul de „cale” (MDA, DER) (cf. bg., sb. *drum* „idem”). Cea mai veche atestare a cuvântului *drum* este în Moldova din 1473, iar în Țara Românească, din 1565. În structuri toponimice termenul *drum* apare în ȚR la 1505 (**Drum Iasulov**), iar în Moldova la 1446 (**Velichii Drum**). În forma diminutivală apare la 1588 în Moldova (**drumșor**)¹⁰.

¹⁰ Vezi *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374–1600)*, București, p. 70, 71, cu sigla DER.

5.1.3. În urbanonimia diacronică, termenul generic *drum*, deși cu o sferă semantică de multe ori ambiguă, se folosește cu următoarele sensuri acceptate:

a) „cale și cu parcurs urban, care face legătura cu un reper din exteriorul îndepărtat”: *Drumul Craiovei* (București, 1834 PRIM B 245/1834, f. 14); *Drumul Ocnei* (Sibiu, PL 2003). În cazul utilizării cu acest sens apare o sinonimie parțială cu alți termeni generici: *cale* (*Calea Făgărașului*, *Calea Feldioarei* (Brașov, PL 1999) și *șosea*: *Șoseaua Alba Iulia* (Sibiu, PL 2003); *Șoseaua Cristianului* (Brașov, PL 1999); *Drumul Pietrelor* (Văleni de Munte – Ph, 1925 OCS 3); *Drumul Slănicului* (Târgoviște, 1596 SI 1538 (DIR XVI, VI 227–8); *Drumul Lacul Sf. Ana* (Sinaia, 1901 PS 6); *Drumul Pișetorii* (Sinaia, 1901 PS 2); *Drumul Piteștilor* (Topoloveni, 1830 COTR 4/17); *Drumul Ploieștilor* (Buzău, 1880 SF A 18/5); *Drumul Retevoilui*.

b) „cale de legătură, cu traiect exclusiv urban, între două repere, între care unul, cel de destinație, se află la granița urbană”:

Drumul la Sărărie (Iași, PL 2001); *Drumul Filaretului* (București, 1834 PRIM B 245/1834, f. 14; 1969 GHID, 1998 PA); *Drumul Pădurii* (Azuga, 1938 – DC 1607 ter); *Drumul Orzelor* (Videle, 1863 AC PL 1037/70; *oarze* „lanuri de orz”); *Drumul Târgului* (Buzău, 1635 EB 37/4 (DIR, XVII, IV 535–7); *Drumul Țintei* (Roșiorii de Vede, 1898 MDG II 324, V 587; Giurgiu, 1918–1926 Kretzulescu – Lahovary 1585);

c) „cale de circulație cu traiect exclusiv urban, în care lipsesc repere locale și de destinație din exteriorul îndepărtat care s-ar putea impune motivațional în actul denominativ”. În acest caz, viconimul, în structura căruia intră termenul generic *drum*, formează un tot unitar, cu valoare simbolică, intrată în uzul curent:

Drumul Peștelui (București, 1871 P I); *Drumul Poștei* (Călărași, 1843 AC PL 747/69); *Drumul Săcuilor* (Vălenii de Munte – Ph, 1805 COTR 49/53).

d) „cale de circulație deschisă recent, cu un traiect urban aproape miniatural, fără repere locale, prin care s-ar putea marca denominativ”. În această situație, termenul generic *drum* din structură este parțial golit de sens specializat și generează o formulă fixă, cu posibile evoluții ulterioare:

– *Drum Nou* (Sibiu, PL 2003).

e) „cale de circulație cu traiect urban, marcată denominativ prin raporturi de posesie”:

– *Drumul Pascului* (Comarnic, 1894 – DC 1449); *Drumul Piticilă* (Comarnic, 1919–1945 CAP 61); *Drumul Principelui* (Sinaia, 1903 PS 8).

f) „cale de circulație cu parcurs urban, dar și rural, care urmărește traiectul unei forme de teren, uneori cu dispunere paralelă, existând în structura viconimică formată un proces complex de contaminare, prin transferuri permanente de sens”:

– *Drumul Slemnei* (Urlați, 1834 GHIG 3/49); *Drumul pe Loturi* (Azuga, 1924 – DC 1607 ter); *Drumul Șanțului* (Comarnic, 1843 – DC 1397).

g) „cale de circulație care se suprapune denominativ peste alte denotări urbane, creând structuri tautologice”. Această categorie de nume este astăzi destul de redusă:

– *Strada Drumul Între Vii* (București, 1934 GHID); *Strada Drumul Taberei* (București, 1934 GHID, 1969 GHID).

h) cale de circulație desemnată printr-o structură în care termenul generic *drum* este marcat de semnificații metaforice, nemotivate însă toponimic. Și aici se creează, pe de o parte, sinonimii între termenii generici *drum* sau *stradă*, iar, pe de altă parte, apare la nivel toponimic o golire de semnificație pentru termenul generic desemnator *drum*.

– *Strada Drumul Luptătorilor Antifasciști*, *Strada Drumul Belșugului*, *Strada Drumul Stegarului* (București, GHID 1969).

5.2. Termenul generic *drum* poate forma perechi corelative cu *cale* și *șosea*, potrivit și cu parcursul topografic urban, dar și rural, precum și cu structurile viconimice în care aceștia intră.

Etimologic, termenul generic *cale* provine din lat. *callis* „potecă, cărare” (MDA), care a evoluat specializat în urbanonimie.

Din sensurile înregistrate în DEX, reținem următorul, care poate reprezenta un punct de plecare în analiza spectrului semantic urbanonimic; „arteră de pătrundere în oraș, făcând legătura cu o șosea importantă”.

Detaliind această informație lexicografică, se poate stabili un parcurs periurban între granița administrativă urbană și un traiect de circulație exterior, marcat prin termenul *șosea*.

5.2.1. În palierul urbanonimic, termenul generic *cale* poate fi identificat prin următoarele sensuri:

a) „drum de circulație cu parcurs urban redus, cu destinația către un reper din interiorul apropiat”:

Calea Băilor (Câmpulung Muscel, 1872 DTSR, 1898 MDG II 484);

Calea Barierei Spirei (București, 1834 PRIM B 224);

Calea Vadul La Palici (București, 1811, RV Mss. 266);

Calea Belvedere (*Calea Palatul Belvedere*) (București, 1842 RB);

Calea Bordeiului (Făurei, 1879 H IL 48);

Calea Herăstrăului (București, 1871 P I);

b) „drum de circulație din exteriorul rural către orașul de destinație, cu traiect amplu și în interiorul urban, dar pe un segment limitat”:

Calea Moroieni (Moroieni, 1890–1912 PS 1);

Calea Brăilei (Brăila, 1619 DIR XVII, III 375–6).

c) „drum de circulație, cu parcurs urban și cu destinația către un reper din exteriorul îndepărtat”. În această grupă apare relația de sinonimie, diferențiată la nivel diacronic, cu termenii *drum* și *șosea*, care poate duce și la confuzii semantice:

Calea Băltacaciului (Buftea, cr. 1580 DRH VIII, 515–6);

Calea Cheii (Breaza, 1919–1945 CAP 50);

Calea Dobroieștilor (Câmpulung-Muscel, 1872 DTSR, 1898 MDG II 484);

Calea La Măgurele (București, r. 1766 MTR 222/21);

Calea Pietroșița (Sinaia, 1890–1912 PS 1);

Calea Popoștilor (Buftea, cr. 1580 DRH VIII 515–6);

Calea Predeal (Sinaia, 1890–1912 PS 1);

Calea Târgoviștei (București, 1852 B II);

Calea Urechea (Sinaia, 1890–1912 PS 1);

Calea Văcărești (București, 1834 PRIM B 245/14).

d) „drum de circulație, cu parcurs urban, către un reper nedefinit, marcat pe baza unor posibile relații de posesie, fără motivație toponimică”:

Calea Ciungului (Vălenii de Munte, 1926 OCS 8);

Calea Ghiudului (Predeal, cr. 1573 DRH VII, 182–3);

Calea Gontei (Ploiești, r. 1600–1601 DRH XI 571);

Calea Goranii (Sinaia, 1890–1912 PS 1).

În cadrul acestei subcategorii, reținem posibila fază a „toponimului aparent”¹¹ exprimat prin antroponim:

Calea Filaretului ← (*Calea* (spre *Câmpia* sau *Viile*) **Filaretului**) (București, 1842 RB).

e) „drum de circulație cu parcurs exclusiv urban, în care formula denominativă în structura căreia intră termenul generic formează un compus simbolic metaforic, fără nicio tangență cu traiectul urban”:

Calea Griviței (București 1885–1890 S, 1892–1893 D, 1895–1899 IGA);

Calea Victoriei (București 1895–1899 IGA); *Calea Dorobanți* (București 1895–1899 IGA, Cluj-Napoca PL 1899). Există la această subcategorie și situația, mai rară, când termenul generic *cale* intră într-o structură viconimică cu determinant substantival, la rându-i specializat semantic. Traiectul urban astfel desemnat parcurge probabil unitatea administrativ-teritorială precum o magistrală:

Calea Orașului (Curtea de Argeș, r. 1748 EA 2/91).

¹¹ Rezeanu Adrian, Modoran Filofteia, *Categoria „toponim aparent” în urbanonimie*, în LR, XLVI (1997), nr. 4–6, p. 319–329.

5.3. Termenul generic *șosea*, cu următoarele sensuri selectate din MDA: „cale de comunicație interurbană, pietruită sau asfaltată” (1); „stradă largă, frumos amenajată la intrarea într-un oraș, care continuă căile de comunicație interurbane” (2).

Detaliind sensul **2**, înregistrat lexicografic și adaptându-l la structura rețelei căilor de circulație urbane, rezultă că *șoseaua* este un segment topografic limitat, plasat teritorial undeva la intrarea în oraș, care continuă o cale de comunicație interurbană, care este, de altfel, tot *șosea*. Neclaritatea unei astfel de determinări semantice reprezintă și cauza și efectul utilizării acestui termen generic în spațiul urban, în mod haotic.

Reținem pentru determinarea urbanonimică o posibilă formulă explicativă pentru termenul *șosea*: „cale de circulație interurbană, cu pornire de la granița urbană, care continuă un segment topografic urban marcat diferit, dar specific pentru unitatea administrativ-teritorială urbană”.

Termenul generic *șosea* provine din fr. **chaussée**: „arteră largă de circulație interurbană”.

5.3.1. Utilizarea aberantă a termenului generic *șosea* în spațiul intern urban a determinat individualizarea lexicografică a următoarelor sensuri, precum și stabilirea unor zone de intersectare a sferei semantice a acestui termen cu altele parțial sinonime:

a) „cale de circulație, cu parcurs urban și cu destinație spre un reper din exteriorul îndepărtat”. De cele mai multe ori, această arteră de circulație preia un alt traiect secvențial urban, însă altfel desemnat.

Șoseaua Cristianului (Brașov PL 1999);

Șoseaua Sărărie (Iași, PL 2001);

Șoseaua Păcurari, *Șoseaua Moara cu Noroc* (Iași, PL 2001);

Șoseaua Chitilei (București, PL 1911, 1929, 1969).

La această subcategorie de desemnare viconimică se produc următoarele intersectări de sfere semantice ale termenului *șosea*, cu alți termeni generici mergând până la confuzie, alimentată, probabil, și de organele administrației locale:

Șoseaua Cristianului preia secvența urbană *Strada Stadionului*, de la o intersecție locală, unde o altă secvență, cu direcția **Făgăraș**, se numește *Calea Făgărașului*. Aici, *șosea* și *cale*, sinonime fortuit, desemnează traiecte urbane cu direcția spre un exterior îndepărtat. Secvențele *Calea Poienii*, *Calea Feldioarei* (Brașov PL 1999) cu traiecte urbane, dar și exterioare, reprezintă o abatere de la desemnarea semantică exactă a termenului *șosea*.

Șoseaua Progresului (București, PA 2004), cu parcurs exclusiv urban, ar putea reprezenta o secvență urbanonimică motivată prin referire la reperul din interiorul urban depărtat *Gara București Progresul*. Aberația constă, pe de o parte,

în faptul că între reperul motivațional și artera de circulație intervin alte două secvențe, exclusiv urbane, marcate cu termenul generic *șosea* (*Șoseaua Viilor*, *Șoseaua Giurgiului*), iar, pe de altă parte, termenul generic *șosea* din cele trei structuri urbanonimice este identificat diferit;

b) „cale de circulație cu parcurs exclusiv de la granița urbană spre exteriorul îndepărtat”:

Șoseaua Bucium (Iași, PL 2001); *Șoseaua Albinei* (Iași, PL 2001); *Șoseaua Zamora* (Bușteni, 1910 – DC 1426); *Șoseaua Ceairului Mare* (Poiana Țapului, 1940 – DC 1576); *Șoseaua spre Loturi* (Azuga, 1914 – DC 1607 ter); *Șoseaua spre Frontieră* (Predeal, 1907 – DC 1607 ter); *Șoseaua spre Carieră* (Bușteni, 1920 – DC 1607 ter); *Șoseaua spre Moară* (Poiana Țapului, 1884 – DC 1423);

c) cale de circulație cu parcurs exclusiv urban, care reprezintă un segment dintr-o magistrală urbană, uneori de dimensiuni reduse, situat între repere de intersecție topografică:

Șoseaua Arcului (Iași, PL 2001); *Șoseaua Națională* (Iași, PL 2001); *Șoseaua Galata* (Iași, PL 2001).

La această subcategorie apare situația paradoxală, când același traiect urban, cu destinație finală urbană, este marcat pe un segment, de exemplu, *Calea Galata* și se continuă cu *Șoseaua Galata*, apărând la punctul de schimbare denominativă și compusul *Urcușul Galata*.

5.4. Triada viconimică *uliță/stradă/bulevard*, cu o evoluție marcată de stadiile de urbanizare, este prezentă în spațiul urban, atât în procesul de desemnare practică, prin planuri și ghiduri oficiale urbane, dar și în dialogul oral, cu conotații afective și simbolice, unde distincția semantică dintre acești termeni generici este parțial anulată.

Uliță, cu sensurile „drum îngust printr-un sat (mai rar în oraș), mărginit de case” (1), „stradă” (2), provine din v.sl. *ulica*, care înseamnă și „stradă” (*rue*), dar și „stradelă” (*ruelle*). Cele mai vechi atestări ale termenului pe teren românesc s-au înregistrat în 1475 (TR) și 1531 (M)¹².

Pentru perioada medievală a târgului comercial românesc (Moldova și Țara Românească), stadiu arhaic, incipient urban al viconimiei, care se prelungește până la jumătatea secolului al XIX-lea, termenul *uliță* formează pereche cu *hudiță* (< *hudă* + *-iță*) sau *ulicioară*. Distincția se realizează în concordanță cu mărirea denotatului desemnator.

Pentru stadiul de evoluție urbană amintit mai sus, *ulița* se individualizează prin următoarele sensuri, extrase din descrieri perifrastice viconimice caracteristice vremii¹³:

¹² Vezi și DER, p. 245.

¹³ DGAN, Fond Ministerul Lucrărilor Publice, Moldova, dosar 366/1849, 1850, 1851, f. 55–228.

a) „cale de circulație, cu parcurs exclusiv urban, ce leagă două repere majore de pe același traiect, fără a se prelungi secvențial”:

„Ulița di la d(umnealui) Gheorghii Ivanovici, cari trăci pi la *Crâșma Frumușăcăi*, până în Bistriță, ciastiia vânătă” (Piatra, **1850**, f. 228);

b) „cale de circulație, cu parcurs urban, care se prelungeste secvențial cu un drum interurban, individualizat prin termenul generic *șosea* sau *drum*”:

„O uliți ce să începi di la Crâșma neguțitoriului Iordachi Pungă și merge pi lângă *Hanul Precistii Mari*, până în șoșaoa din capătul uliței” (Roman, **1850**, f. 84);

„Ulița di la d(umnealui) Filip Manoliu, cari mergi pi la poarta Mihălcioai(i) și iesă în Drumul Bistriței, la Corbeni, ciastiia vânătă” (Piatra, **1850**, f. 228);

c) „cale de circulație, cu parcurs urban magistral, care trece dintr-o mahala în alta”:

„Ulița ci să începi di la *Crâșma Pârlită*, ciastiia vânătă, și mergi pi la spătar Hristodor spri Vali(a) Vii, păr la Vasăli a Vărvarii, ciastiia galbănă” (Piatra, **1850**, f. 228);

d) „cale de circulație exclusiv urbană, pe traiectul căreia converg alte drumuri minore”, marcate prin termenul generic *hudiță*, de exemplu, cele 8 hudițe care răspund în **Ulița Mare** din **Mahalaua Păpăutii** (Roman, **1850**, f. 84).

Hudița sau *ulicioara* sunt „căi de circulație, cu parcurs minor urban, care fac legătura cu alte căi de circulație ample, prin anumite repere ale lor”. Ar putea exista relații de sinonimie parțială cu termenii generici *intrare* sau *înfundătură*.

Termenul generic *stradă*, cu sensul „cale de comunicație mărginită, de obicei, pe ambele părți de case (și trotuar), amenajată în interiorul localităților (urbane) pentru circulația pietonilor și a vehiculelor” (1), provine din it. **strada** (MDA).

Acesta, deși preia semnificația locală a termenului *uliță*, care are aplicabilitate topografică atât la mediul urban cât și la cel rural, este caracteristic în exclusivitate spațiului urban. Pe lângă sensul consacrat prin uz și înregistrat lexicografic, pe baza configurației terenului urban dar și a utilității imediate a acestei artere de circulație, reținem alte câteva sensuri, care, pe de o parte, îi pot lărgi câmpul semantic, iar, pe de altă parte, conduc către o intersectare cu sfere semantice ale altor termeni generici viconimici:

a) „cale de circulație urbană, amenajată cu toate utilitățile citadine necesare, care însoțește un curs de apă pe tot parcursul lui urban, fără altă finalitate decât aceea de arteră urbană laterală, însoțitoare”. În această situație, are loc o intersectare cu sfera semantică a termenului generic *chei* „stradă de-a lungul și la marginea unei ... construcții, servind la consolidarea malului și la apărarea acestuia de acțiunea apelor” (DEX):

Strada Gârlei (București, GHID **1934**); *Strada (Gârlei) Lănăriei* (București GHID **1934**); *Strada (Valea) Puristoaca* (Poiana Țapului, **1938** – DC 1607 bis);

Strada (Valea) Prahovei (Sinaia, 1938 – DC 1562); *Strada Malului*, cu continuare secvențială în *Strada (Râului) Cibinului* (Sibiu, PL 2003); *Strada Someșului* (doar secvențial) (Cluj-Napoca, PL 1999).

Intersectarea semantică se produce și cu termenul generic *splai* „stradă amenajată pe malul înalt al unei ape” (DEX):

Splaiul Independenței (secvență viconimică de-a lungul râului Someșul Mic (Cluj-Napoca, PL 1999); *Splaiul Bahluiului* (Iași, PL 2001);

b) „cale de circulație urbană, cu traseu transversal, care depășește repere reprezentate prin încrucișări de drumuri, piețe”:

Strada Lipscani (alcătuită din secvențe topografice care depășesc intersecțiile cu **Calea Victoriei** și cu *Bulevardul Colței* (București, 1754 MTR 205/23, GHID 1946, GHID 1969);

Strada Lungă (Sibiu, PL 2003); *Strada Transilvaniei* (Predeal, 1940 – DC 1607 bis); *Strada Fântâniei* (cu parcurs transversal spre **Castelul de Apă**) (Sinaia, 1940 – DC 1607 bis).

În această situație, există puncte de intersectare semantică cu termenul generic *bulevard*; **Bulevardul Victoriei**, **Bulevardul Corneliu Coposu** (Sibiu, PL 2003), dar și multiple alte situații în care sinonimiile parțiale conduc spre o confuzie în procesul de desemnare urbană locală; *Strada Reginei* ← *Strada (Parcul) Reginei* este aceeași cu **Șoseaua Reginei** (Azuga, 1938 – DC 1607 ter); *Strada Cișmelii* (Predeal, 1921 – DC 1607 ter) este aceeași cu *Drumul Cișmelii*; *Strada Văii Azuga* este aceeași cu **Șoseaua Văii Azuga** (Azuga, 1914 – DC 1607 ter); *Strada Pensiunii Crivăț* este aceeași cu *Drumul Pensiunii Crivăț* (Poiana Țapului, 1940 – DC 1607 bis);

c) „cale de circulație urbană, cu traseu sinuos, uneori restrâns spațial, care preia dispersat curentul pietonal și circulația vehiculelor”. Acest tip de arteră de circulație poate fi identificat prin *stradă capilară*, cu parcurs predominant periferic; *Strada Livezea cu Duzi* (între **Calea Piscului** și **Calea Văcăreștilor**) (București, GHID 1934); *Strada Oastei* (între **Șoseaua Sărăriei** și **Bulevardul Carol I**) (Iași, PL 2001). Și în acest caz, intersecțiile parțiale de sfere semantice pot avea loc cu termenii *intrare*, *alee*, *pasaj*, cu condiția inexistenței unei perechi cu un viconim în structura căruia intră termenul *stradă*:

Intrarea Târlei (București, GHID 1969); *Intrarea Brotăcelor* (București, PA 2002).

Aleea Mitropoliei (București, 1834 PRIM B 245) → *Strada Mitropoliei*; *Aleea Băneasa* (numită ulterior **Șoseaua Kisselev**) (București, 1834 PRIM B 245).

Pasajul Hanul cu Tei (între *Strada Lipscani* și *Strada Șelari*) (București GHID 1934).

Termenul generic *bulevard*, cu sensul „arteră urbană de mare circulație, de obicei plantată pe margini cu arbori” (DEX), este utilizat relativ târziu în spațiul urban.

În urbanonimie, termenul mai poate fi decriptat și prin sintagma medievală „drumul mare”, fără repere de început și de sfârșit, care poate avea traiect transversal, circular sau semicircular:

Bulevardul Ghica (Sinaia, 1890–1912 PS 1); **Bulevardul Dacia** (București, GHID1934); **Bulevardul M. Kogălniceanu** (Brașov, PL 1999).

În sensul utilizării haotice a acestor termeni viconimici în procesul de desemnare urbană, reținem și câteva microsecvențe semantice actuale, caracteristice pentru termenul *bulevard*:

a) cale de circulație urbană, de tip magistral, cu direcția către exteriorul urban îndepărtat, dar și către un reper din interiorul urban.

La această subcategorie, există frecvente confuzii cu alți termeni viconimici, în contextul desemnării urbanonimice neglijente din partea administrațiilor locale. De exemplu, în municipiul Iași, de la intersecția centrală **Podul Roș** pornesc următoarele artere de circulație, secvențiate denominativ:

Bulevardul Țuțora care se continuă cu **Calea Chișinăului** (reper din exteriorul urban îndepărtat).

Bulevardul Socola (cu destinația către un reper urban apropiat), care se continuă cu **Șoseaua Bucium** (din exteriorul urban), deși în spațiul urban riveran **Bulevardului Socola** există și o **Stradă Bucium**. În interiorul spațiului urban, după intersecția centrală, **Bulevardul Socola** se continuă cu **Șoseaua Națională**, secvență topografică urbană redusă, însoțitoare a parcursului hidrografic **Bahlui**. O astfel de utilizare urbanonimică anulează orice specificație semantică a termenilor generici *bulevard*, *șosea*, *stradă*, *cale*¹⁴;

¹⁴ Siglele folosite reprezintă următoarele fonduri arhivistice și publicații; **GHID 1969** = *Ghidul străzilor municipiului București*, 1969; **GHID 1934** = *Ghid oficial cu 20 hărți pentru orientare*, București, 1934; **DTRM** = *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, vol. II, București, 2007; **DC** = DGAN, Fond *Domeniile Coroanei României*, dosarele referitoare la Valea Prahovei; **PRIM B** = ANB, Fond *Primăria Municipiului București*; **OCS** = AN Ploiești, Fond *Ocolul Silvic Vălenii de Munte*; **PS** = AN Ploiești, Fond *Primăria orașului Sinaia*; **COTR** = DGAN, Fond *Mănăstirea Cotroceni*; **SF A** = DGAN, Fond *Biserica Sfinții Apostoli*; **PA** = *Pagini Aurii*, 1998 București; **AC PL** = Biblioteca Acad. Rom., Fond *Planuri de moșii*; **Kretzulescu-Lahovary** = DGAN, Fond *Kretzulescu-Lahovary*; **MDG** = *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I–V, 1898; **P I** = Biblioteca Acad. Rom., Maior D. Pappasoglu, *București. Capitala României*, I, 1871; **CAP** = AN Ploiești, Fond *Consilieratul Agricol Prahova*; **GHIG** = DGAN, Fond *Mănăstirea Ghighiu*; **DTSR** = D. Frunzescu, *Dicționarul topografic și statistic al României*, București, 1872; **RV Mss.** = DGAN, Fond *Mănăstirea Radu Vodă, Manuscrise*; **RB** = Biblioteca Acad. Rom., Râmnicu-Buzău-Blăreștii, *Planul București*, 1842; **H IL** = DGAN, Fond *Hotărnicii Ialomița*; **MTR** = DGAN, Fond *Mitropolia Țării Românești*; **B II** = Biblioteca Acad. Rom., Maior Baron Rudolf von Borroczy, *Planul Bukureștiului*, București, 1852; **IGA** = *Planul orașului București*, lucrat de Institutul Geografic al Armatei, București, 1895–1899; **EA** = DGAN, Fond *Episcopia Argeș*.

b) „cale de circulație cu parcurs secvențiat denominativ, în care porțiuni din traiectul topografic însoțesc un curs de apă”. Pentru această secvență, termenul generic *bulevard* se suprapune semantic peste termenii *chei* și *splai*:

Bulevardul Dacia (secvență riverană *râului Bahlui*) (Iași, PL, 2001);

Bulevardul Consiliul Europei (secvență riverană *râului Târnava Mare*) (Sighișoara, PL, 2002);

Bulevardul 1 Decembrie 1918, Strada Mamaia, Strada General Dragalina (secvențe topografice înlănțuite, riverane *râului Someșul Mic*) (Cluj-Napoca, PL, 1999).

Confuzia semantică dintre termenii viconimici *bulevard* și *splai* este evidentă pe traiectul urban al *râului Bahlui*, unde același parcurs însoțitor, paralel cu râul, este identificat aleatoriu, când prin *Splaiul Bahlui*, când prin *Bulevardul Chimiei* (Iași, PL, 2001);

c) „cale de circulație cu traiect central, dar limitat teritorial, ca segment de legătură cu căi de circulație magistrale, unele făcând legătură chiar cu repere din exteriorul urban îndepărtat”. În această situație, neclaritatea semantică a termenului generic *bulevard* este amplificată prin vecinătatea teritorială imediată a căilor de circulație cu parcurs amplu, cu deschidere spre exteriorul urban, marcate doar prin termenul viconimic *stradă*.

De exemplu, *Bulevardul Mihail Kogălniceanu* (segment topografic redus) se continuă cu *străzile Hărmanului și Zizinului* (ca artere de legătură cu exteriorul îndepărtat) (Brașov, PL 1999).

6. Evoluția semantică a termenilor generici viconimici în spațiul urban a urmat o cale firească, în acord cu tendințele actuale de evoluție ale limbii române¹⁵. Acest fapt a însemnat, pe de o parte, o permanentă înnoire lexicală, prin împrumuturi, iar, pe de altă parte, extinderea polisemantismului, adaptat și acesta la etapele socio-culturale și istorice.

În urbanonimie, ca segment denominativ specializat, evoluția semantică a termenilor generici, așa cum am observat în cele câteva exemple analizate, îmbracă o formulă specifică, în care, pe lângă aspectele obiective de primenire și stabilizare semantică, intervine neprofesionalist, la nivelul procesului de desemnare urbană, și factorul administrativ local. Din acest punct de vedere, mai ales în epoca actuală, dar nu numai, sesizăm o serie de particularități, din care ne oprim asupra câtorva;

a) tendința de specializare semantică strictă a termenilor generici potrivit cu denotatul desemnat, în cadrul formulei de marcarea viconimică. Acest aspect, deși clar încadrat în structuri urbanonimice, are tendințe de deviere în contextual amplificării rețelelor topografice urbane „derivative” și a intervenției factorului decizional administrativ. În păienjeniișul de artere viconimice comasate și marcate, *Șoseaua Nicolina, Strada Nicolina, Aleea Nicolina, Fundacul Nicolina* din Iașul actual, *Fundacul* (sau *Fundătura*) *Nicolina* identic cu *Intrarea* „stradă mică,

¹⁵ Vezi Al. Graur, *Tendințe actuale ale limbii române. Vocabularul*, București, 1968, p. 280 și urm.

înfundată la un capăt” (MDA 35), ar trebui să aibă cel puțin un punct topografic comun cu *Șoseaua Nicolina*, ca să se justifice semantic. În realitate, *Fundacul Nicolina* este paralel cu *Șoseaua Nicolina*, precum și *Aleea Nicolina* cu *Strada Nicolina*. În această situație, *fundacul* și *aleea* ar putea deveni *stradele*, iar urbanonimele *Fundacul* și *Aleea Nicolina* își pierd motivația toponimică locală;

b) tendința de perpetuare a termenilor generici viconimici, cu o semantică apropiată de cea primară, prin penetrarea diferitelor perioade din evoluția urbană și de stabilizare a unei anumite sfere semantice la nivelul unui traiect urban. Aici asistăm, pe de o parte, la conservatorismul formulelor de desemnare viconimică cu specific local și mult mai pitorești, iar, pe de altă parte, la lipsa reperelor locale care s-ar putea impune în procesul denominativ. De exemplu, **Drumul Sării** (București), cu rezonanțe arhaice și simbolice, atestat neîntrerupt de la 1844, dar ca formulă desemnatoare monolit, are traiectul actual urban care poate fi identificat prin *stradă*;

c) tendința de conservare, chiar până în contemporaneitate, a unor similitudini dintre semantica inițială a termenului generic și aceea din diferite etape evolutive urbane, chiar dacă pot interveni, prin relații sinonimice, confuzii semantice. De exemplu, *Calea Văcărești* (București), cu parcurs inițial spre un exterior urban îndepărtat, se menține și azi ca formulă desemnatoare urbană motivată, dacă se au în vedere reперele viabile din „lanțul derivațional”, *mahala*, *biserică*, *mânăstire*, *cimitir* etc.

Și aici, *cale* se menține în formula desemnatoare monolit *Calea Văcărești*, ca urmare a tradiției, deși între *cale* și *drum* există o sinonimie parțială.

7. Din punct de vedere al terminologiei viconimice, cu anumite justificate excepții, unitatea administrativ-teritorială urbană se prezintă ca un ansamblu unitar și coerent, receptiv la influențele determinate de evoluția istorico-socială și culturală citadină.

TOPONYMIE URBAINE.
TERMINOLOGIE VICONYMIQUE

(Résumé)

Dans cet étude on a analysé, dans une manière sémantique et étymologique quelques termes génériques caractéristiques pour la désignation des routes de circulation urbaine.

Les conclusions d’une telle analyse se rapportent, d’une part, à la tendance de conservation de la sémantique initiale de ces termes génériques viconymiques et, d’autre part, à une spécialisation stricte, en concordance avec la segmentation des espaces urbains.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*